

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 1

**www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 1

www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

BOSH MUHARRIR

O'RINBOSARI

Karomat Mullaxo'jayeva (o'zbek)

Ziyoda Teshaboyeva (ingliz)

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Zaynobiddin Abdirashidov

Karl Rayxl (Germaniya)

Seyhan Tanju (Turkiya)

Kamol Abdulla (Ozarbayjon)

Vahit Turk (Turkiya)

Isa Xabibeyli (Ozarbayjon)

Benedek Peri (Vengriya)

Teymur Kerimli (Ozarbayjon)

Eunkyung Oh (Koreya)

Mark Toutant (AQSh)

Boqijon To'xliyev

Qosimjon Sodiqov

Nurboy Jabborov

G'aybulla Boboyorov

Vali Savash (Turkiya)

Kimura Satoru (Yaponiya)

Hamidulla Dadaboyev

Aftondil Erkinov

Rashid Zohidov

Baxtiyor Abdushukurov

Almaz Ulvi (Ozarbayjon)

Dilnavoz Yusupova

Qo'ldosh Pardayev

Nodirbek Jo'raqo'ziyev

MUNDARIJA

ADABIYOTSHUNOSLIK

Husniddin Eshonqulov

Badiiy asarni sharhlash mezonlari:
mushtaraklik va o'ziga xosliklar

4

Alisher Razzoqov

Alisher Navoiy ijodida "but" ramzi bilan
bog'liq irfoniy ma'nolar talqini

18

MATNSHUNOSLIK

Ozod Alimov

Matn mas'uliyati va matnshunos majburiyati

36

Parviz Izzatillayev

"Latoyifnoma" va "Majolis un-nafois"
asarlarining matniy tadqiqi

61

Akrom Malikov

"G'aroyib us-sig'ar" devonidagi alif
bilan tugallanuvchi hamd g'azallarning
matniy xususiyatlari (*To'pqopi, Parij va
Dushanbe nusxalari asosida*)

79

Jaloliddin Jo'rayev

Badiiy Andijoniy va uning "Tajnis ul-lug'ot"
asarlari haqida

96

Ilova. Matn

104

EDITOR IN CHIEF	
Shuhrat Sirojiddinov	
DEPUTY EDITOR IN CHIEF	
Karomat Mullakhojaeva (Uzbek)	
Ziyoda Teshabaeva (English)	
EXECUTIVE SECRETARY	
Ozoda Tajibaeva	
EDITORIAL BOARD	
Zaynabiddin Abdirashidov	
Karl Rechl (Germany)	
Isa Habibeyli (Azerbaijan)	
Benedek Peri (Hungary)	
Teymur Kerimli (Azerbaijan)	
Eunkyung Oh (Korea)	
Mark Toutant (USA)	
Bakijan Tukhliev	
Kasimjan Sadikov	
Nurboy Jabborov	
Gaybullah Babayarov	
Vali Savash (Turkey)	
Onal Kaya (Turkey)	
Kimura Satoru (Japan)	
Vahit Turk (Turkey)	
Seyhan Tanju (Turkey)	
Aftandil Erkinov	
Rashid Zahidov	
Atabek Juraboev	
Bakhtiyar Abdushukurov	
Almaz Ulvi (Azerbaijan)	
Yusupova Dilnavoz	
Kuldosh Pardaev	
Nodirbek Jurakuziev	

CONTENTS	
LITERATURE	
Husniddin Eshankulov	
Concept of editing of literary work: commonality and specificity	4
Alisher Razzakov	
The Interpretation of the Mystical Meanings Related to the Symbol "Idol" in the Creation of Alisher Navo'i	18
TEXTOLOGY	
Ozod Alimov	
Task of textual scholar and responsibility of original text	36
Parviz Izzatillaev	
Textual study of "Latoyifnoma" and "Majolis un-nafois"	61
Akrom Malikov	
Textual features of hymns ending with alif in "Gharayib us-sigar" (<i>Based on Topkopi, Paris and Dushanbe copies</i>)	79
Jaloliddin Juraev	
Badii Andizhani and about his works "Tajnisul-lug'ot"	96
Appendix. Text	104

Alisher Navoiy ijodida “but” ramzi bilan bog‘liq irfoniy ma’nolar talqini

Alisher Razzoqov¹

Abstrakt

Ushbu maqolada Alisher Navoiy she’riyatidagi “but” istilohining tasavvufiy ramz sifatidagi bir qanacha ma’nolari o‘rganilgan. Dastlab ushbu so‘zning Alisher Navoiy ijodidagi birlamchi, ya’ni o‘z ma’nosida qo‘llanilishi dostonlaridan olingan parchalar hamda lirik asarlardagi, xususan, g‘azallari misolida tekshirilgan. Shundan so‘ng muallif ushbu so‘z-tushuncha – timsolning maxsus tasavvufiy istiloh sifatida o‘zlik, nafs, Haq sifatlarining namoyon bo‘lishi kabi ma’nolari badiiy ifodasini tahlil etgan. Timsol mohiyatini to‘laroq ochish uchun u bilan parallel qo‘llanilgan oshiq, orif, shayx, zunnor, Ka’ba, may, zohid kabi timsollar ham o‘rganilgan. Tasavvufiy istilohlarning ma’nolarini kengroq izohlash maqsadida, avvalo, Alisher Navoiyning o‘z ta’riflari, shuningdek, tasavvuf nazariyasiga doir manbalar hamda Sayyid Ja’far Sajjodiy, Sayyid Sodiq Guharin va Sulaymon Uludag‘ning maxsus lug‘atlariga, zamonaviy tadqiqotlarga ham murojaat qilgan.

Kalit so‘zlar: *Alisher Navoiy, badiiy ijod, tasavvuf, timsol, ramz, but, butxona, zunnor, zohid.*

Kirish

Alisher Navoiy o‘zigacha bo‘lgan mumtoz adabiyotda ko‘p qo‘llanilgan an’anaviy timsol va ramzlarni o‘z nazmida turli usullarda faol qo‘lladi. Ularni o‘z navbatida badiiy matnda tutgan o‘rniga ko‘ra xilma-xil ma’nolarda, jumladan, turli tasavvufiy angamlarda talqin qilish mumkin. Tasavvufiy istilohlarni shartli ravishda ikki guruhga – tasavvufning o‘ziga xos va tasavvuf she’riyatida qo‘llaniladigan istilohlarga ajratish mumkin. She’riyatda qo‘llaniladigan istilohlar,

---

¹ Razzoqov Alisher Abduzohidovich – filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

E-pochta: razzoqovalisher45@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0089-5874

Iqtibos uchun: Razzoqov, A.A. 2022. “Alisher Navoiy ijodida “but” ramzi bilan bog‘liq irfoniy ma’nolar talqini”. *Oltin bitiglar* 1: 18–35.

asosan, salbiy ma'nodagi, ko'p hollarda islomiy qadriyatlarga xos bo'lmagan tushunchalar bo'lib, o'z ma'nosiga zid tarzda nozik irfoniy ma'nolarni pardalash vazifasini bajargan. Ularning aynan qanday ma'noni ifodalayotganligini qaysi janrdagi asarda qo'llanilayotgani va asar matnining umumiy ma'nosidan – kontekstdan kelib chiqib aniqlash mumkin. Chunki, "So'fiylarning istilohlari boshqa ilmdagi atamalardan shunisi bilan farq qiladiki, ular muayyan bir ma'noga bog'lanib qolmay, bir necha irfoniy ma'nolarda ishlatilishi mumkin. Ularning qaysi ma'noda qo'llanilgani atrofidagi boshqa so'zlardan chiqarib olinadi" [Абдулмажид 2014, 42]. Haqiqatdan ham muayyan istiloh, timsol yoki ramzning qanday ma'noda qo'llanganligi asar yoki she'riy baytning umumiy ma'nosidan anglashiladi. Sharqshunos olim Y.E.Bertels ta'kidlaganidek, timsolning (tasavvufiy timsol – A.R.) o'zi mustaqil holida hech qanday qimmatga ega bo'lolmaydi, uning vazifasi – o'z xususiyatiga ko'ra, haqiqiy falsafiy ma'noni berkitadigan ieroglif so'z vazifasini bajarishdir [Бертельс 1965, 109]. Shunday timsollardan biri – Navoiy she'riyatidagi "but" timsoli va u bilan bog'liq tasavvufiy timsollardir.

"But" timsoli va u bilan bog'liq tasavvufiy timsollar

"But" so'zining birlamchi ma'nosi yog'och, metallardan yasalgan, odam yoki biror hayvon shaklidagi butparastlar sig'inadigan haykaldir. Tabiiyki, Alisher Navoiy mansub tavhid – yakkaxudolik dini bo'lgan islomda bu shirk hisoblangan. Alisher Navoiy she'riyatida mazkur so'z o'z ma'nosida ham, tasavvufiy-axloqiy istiloh sifatida ham faol qo'llanilgan. "Hayrat ul-abror" dostonining 8-bobi – payg'ambar alayhissalomga bag'ishlangan 2-na'tda "but" so'zi o'zining birlamchi ma'nosida qo'llangan:

*Kufr biyik toqig'a solib shikast,
Yerga bo'lub past butu butparast.
Makkada din ahlig'a muknat bo'lub,
Uzzo ila Lotqa muknat bo'lub* [Навоий (f) 2011, 28].

Ushbu baytlarda islom tarixidagi eng ahamiyatli bir hodisa – hijriy 8-yildagi Makka fathidagi voqeaga ishora qilingan. O'sha paytgacha Makkada juda ko'p butlar bo'lib, ularning eng kattalari Uzzo va Lot nomli haykallar edi. Birgina Baytulloh atrofining o'zida uch yuz oltmishta but bo'lgan. Payg'ambar sollallohu alayhi vasallamning buyruqlari bilan ularning barchasi yo'q qilingan.

"But" tasviri "Hayrat ul-abror" dostonining 19-bobida ham qalamga olingan. Unda aytilishicha, ko'ngil malakut olamiga sayr asnosida shunday manzaraga guvoh bo'ladi:

*Chun boridin yuqqori urdi alam,
Yuqqorig'i poyag'a qo'ydi qadam.
Ko'rdi o'shal xittani butxona,
Har butinning hay'ati durdonae.
Anda ne rahbon edi, ne barhaman,
Lek bori butlar edi siymtan.
Har buti butgarga parastishda mast,
O'ylaki, but sajdasi butparast* [Навоий (f) 2011, 75].

Doston nashrining sharh va izohlar qismida bu baytlardagi “but” so‘ziga shunday izoh berilgan: “But” – budda so‘zidan. Baytdagi fikr budda haykallari haqida. Butparastlik jahonga keng tarqalgan dinlardan biri. Rivoyat qilinishicha, bu dinning asoschisi Buddha insoniyatni azob-uqubatlardan qutqarish uchun yaralgan [Навоий (f) 2011, 744]. Ammo bu izohda aytilganidek, baytlardagi “but” so‘zlarini butparastlik dini ma’nosida tushunish mantiqan to‘g‘ri emas. O‘z ma’nosidagi butparastlik faqatgina oxirgi *O‘ylaki, but sajdasi butparast* misrasida qo‘llangan va o‘zidan oldin kelgan baytlar mazmuni uchun tamsil vazifasini bajargan. Shu ma’noda dostonni sharhlagan adabiyotshunos Akrom Malikning mazkur bob haqidagi fikrlarini asosli deb hisoblaymiz: “Alisher Navoiy rahmatullohi alayh to‘qqizinchi qat osmonda Arsh joylashgan deb hisoblaydi, Arshni esa muhtasham butxona tamsili bilan taqdim qiladi. U yerda Allohga sajda qilish, Uni ulug‘lash bilan mashg‘ul farishtalarni but deb ataydi. Mazkur istioralar biz uchun notanish va tushunarsiz tuyuladi, aslida, shoir odamlar sig‘inadigan butlar ham Allohning ixtiyoridagi bir narsa ekanligini tushuntiryapti, shuningdek, butning nafs, hissiyoti bo‘lmasligini, u qaerga qo‘yilsa, o‘sha yerda qimirlamay turishi, o‘z yasovchisi uni sindirsa ham, biror joyini o‘zgartirsa ham, itoat bilan turaverishini, isyon etmasligini nazarda tutib, farishtalar ham shu darajada Allohga itoatli ekanligini ma’lum qilyapti” [Малик 2021, 396– 97].

Tasavvufiy istiloh sifatida “but” va “butparsatlik” so‘zlari “yomonlikka undovchi nafs, Haq yo‘lidan chalg‘ituvchi to‘siq, ko‘ngilni vasvasaga soluvchi ho-yu havas” [Алишер Навоий: қомусий луғат (1-ж) 2016, 132] ma’nosida ham istifoda etilgan. Yana ba’zi irfoniy lug‘atlarda “har kishining buti o‘z nafsidir. Haqiqatni idrok etmoq uchun hazrati Ibrohim alayhissalomning butni sindirgani kabi nafs butini sindirmoq lozimdir” [Uludağ 1995, 107] degan ta’riflar ham uchraydi. Aziziddin Nasafiy o‘zining “Insoni komil” asarida “but” so‘zining “nafs” ma’nosidagi angamlarini shunday tushuntirgan: “Bilgilki, odamlardan ba’zilari bu sifliiy (past va beqadr) olamda

musofir ekanliklarini va kamolot talabida kelganlarini anglamaslar. Qorin va farj shahvati va farzand muhabbatiga maftundirlar, shular bilan mashg'ullar. Va bularning har uchchalasi avomlarning butlaridir. Va odamlarning ba'zilari bu olamda musofir ekanliklarini va kamolot talabida kelganlarini biladilar, ammo kamolot talabi bilan mashg'ul emaslar. Zohir oroyishini sevish – kichik but va mol-dunyoni sevish – katta but va mansab-u martabani sevish eng katta butdirki, bularga maftun bo'lib, ular bilan mashg'uldirlar. Bu uch but xoslarning butlaridir. Odamzotning butlari haqiqatda yettita-dir, ulardan biri nafsni do'st tutishdir, qolgan olti narsani do'st tutish ham aynan shu nafs uchundir. Nafsni do'st tutish bag'oyat ulkan butki, boshqa butlar uning vositasida paydo bo'ladi, ularni sindirish mumkin, ammo nafsga do'stlik buti g'oyat kattaki, uni sindirib bo'lmaydi" [Guharin 1376, 255].

Alisher Navoiy she'riyatida nafs va u bilan bog'liq tushunchalar "o'z" va "o'zlik" tushunchasi orqali talqin qilingan. "Badoye' ulvasat" devonining 379-g'azalida nafsoniy tushunchalarni o'zida jamlagan "o'zluk" so'zi ham butga o'xshatiladi:

Navoiy, o'zlugung raf' etkim, ul but

Erur maqsud ruxsorig'a hoyil [Навоий (d) 2011, 384].

Ma'nosi: "Ey Navoiy, o'zligingdan xalos bo'lginki, bu but (ko'zlangan) maqsad yuziga to'siqdir". Navoiy she'riyatida "maqsad" o'tkinchi narsalarni emas, oliy tushunchalarga ishora etadi. Tasavvuf adabiyotining Navoiy davridagi yirik vakili, shoirning bu yo'ldagi ustози Abdurahmon Jomiy g'azaliyotida ham "but" hirsu havo ramzi sifatida o'z ifodasini topgan:

Ba qibla ro'yu buton dar darun zi hirsu havo,

Na in xudoyparastist, balki barhamanist! [Ҷомӣ 1988, 127].

Ma'nosi: "Yuz qiblada-yu, ammo qalbda hirs-u havodan butlar (ya'ni qiblaga dunyodan uzilib qalban yuzlanilmagan). Bu xudojo'ylik emas, balki brahmanlik (butparsatlik)dir!". Zohiran qaraganda, Jomiy baytida aytilgan "qiblaga yuzlanish" zohidlik va taqvodorlik alomatidir. Ammo tasavvuf ahli nazarida, bu – avomning taqvosisidir. So'fiylar uchun nafaqat dunyoviy hirs-u havas, balki erishilgan biror ma'naviy maqomdan masrurlanish ham yomonlanishga loyiq ko'rilgan. Shu sabab "nafsoniy borliq, dunyoviy va uxroviy talablar bo'lsin, yoki har ikki olamda Haqdan o'zganing xayoli sobit bo'lgan botin ham "butxona" deb atalgan" [Guharin 1376, 261-262]. Yana ham tushunarliroq qilib anglatilsa, hatto "(tasavvufda) biror maqomga erishib, undan masrurlangan kishini ham "butparast" deb ataydilar"

[Sajjodiy 1370, 185]. Sababi – xoh nafsoniy, xoh ruhoniy, qanday holatda bo'lsin, bandaning o'zidan mag'rurlanishi maqtaladigan ish hisoblanmagan. Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulub" asarida o'ziga bino qo'yishning har qanday shaklini tanqid qiladi: "Xudpisand-noxiradmand. Xud oro – shohidi ra'no... Xudparast – butparast. Bu balolardin nafsni fano qutqarur va bu muhlikalardin najot sari boshqarur" [Навоий (g) 2011, 504]. Ya'ni bu illatlar balo va halok qiluvchi deb sifatlanib, bu xatarlardan nafsni fanolik qutqaradi, deydi shoir. Yana bir o'rinda xudparastlikdan butparasatlik yaxshidir, deb yozadi: "Butparastliq yaxshiroqkim, xudparastlik" [Навоий (g) 2011, 504]. Demak, xudparastlik – bu insondagi yomon sifatlarini o'zida jamlagan o'zlik. Bu islomdagi bosh g'oya – tavhidning ziddi butparastlikka teng. Oriflarning nazarida bu halokatli narsa, undan qutqaruvchi narsa esa fanodir. "G'aroyib us-sig'ar" devonining 271-g'azalida fano o'zligingdan xalos qilsa, bundan ortiq yana qanday foyda kerak mazmunidagi baytning asosiy g'oyasi ham shunga dalolat qiladi:

*Dema, ne sud erur o'lmoq fano harimig'a xos,
Yana ne sud kerak o'zlugungdin etsa xalos*

[Навоий (a) 2011, 292].

Alisher Navoiy g'azaliyotida zohidning ishlari maqtalmaydi. Buning sababi zohid "komilikka erishmagan, dinning mohiyatidan xabarsiz, shakl va zohirga ahamiyat beradigan, orif va oshiq bo'lmagan kishidir" [Uludağ 1995, 581]. Zohid ham yuqoridagi ta'riflarda aytilganidek, taqvosi, ibodati, ruhoniy maqomlaridan g'ururlanadigan kimsadir, ya'ni u ham o'zligining quli – butparastdir. U bir qarashda dunyodan yuz o'girgan kishi bo'lib ko'rinsa-da, ammo o'zining shu darajasida qolib ketgan. O'zidan yuqori maqomga erishganlarning holini anglamaydi, ularni inkor qiladi. Ushbu ma'nolarni nazarda tutib, shoir bir g'azalida zohidga quyidagicha xitob qiladi:

*Sen o'zlugung butin avval ushatqil, ey zohid,
Hamisha dayri fano ahlin etgucha takfir*

[Навоий (b) 2011, 148].

"Favoyid ul-kibar" devonining 73-g'azalida "but" bir yo'la zohidga ham, lirik qahramonga ham nisbatan qo'llanilgan:

*Raz qizi zarfin, zohid, ko'p ushatma, er esang,
O'z butungniyu mening but kibi tavbam ushat*

[Навоий (e) 2011, 78].

"Raz qizi – obrazli yo'sinda may ramzi bo'lib keladi. Navoiy g'azallarida hayot g'am-tashvishlaridan xalos etish vositasi sifatida qo'llaniladi... Raz qizi – may, may – ilohiy muhabbat va ma'rifat"dir [Алишер Навоий: қомусий луғат (1-ж) 2016, 448]. Baytda lirik qahramon zohidga "raz qizi zarfi" – may idishini sindirguncha o'z buti va o'zining ham but kabi sig'inadigan tavbasini sindirishni tavsiya qiladi. Zohid albatta butga topinmaydi, uning sig'inadigan "but"i botinida. Unda lirik qahramon tavbasini nega "but"ga o'xshatgan? Ma'lumki, tavba ham tasavvuf yo'lining ilk maqomlaridan va birinchi shartidir. Shuning uchun tavbani "bob ul-abvob – eshiklarning eshigi ham deydilar, chunki tariqatga qadam qo'ygan odamning niyati va mohiyati shu tavbasida ayonlashadi" [Комилов 2009, 27]. Solik oliy maqsadga erishish yo'lida bir maqomda qolib ketmay, maqomdan maqomga yuksalib borishi kerak. Lirik qahramonning faqatgina tavba maqomi bilan kifoyalanishi, undan qanoat tuyishi "but"ga o'xshatilgan. "Tavbani ushatish"ni tavba maqomidan yuqorilash deb talqin qilish o'rinlidir. Qolaversa, tavbaning ham darajalari borki, "Avom gunohdan, xoslar esa g'aflatdan tavba etarlar" [Uludağ 1995, 529]. Bu ta'rifdan "tavbani ushatish"ning yana bir ma'nosi ayonlashadi, ya'ni solikning tavbasi avom tavbasi darajasida qolib ketmasligi kerak.

"Badoye' ul-vasat" devonidagi 280-g'azalda "but" so'zi yana ikki tushunchaga – dunyo va oxiratga o'xshatiladi:

*Istar esang Tengrini, butlarni sindurkim, erur
Ushbu yo'lda dunyo-yu uqbodin istig'for shart*

[Навоий (d) 2011, 285].

Bu baytda dunyo va oxirat butlarga o'xshatilgan, Allohga yetishni istagan kishi bu "but"larni sindirishi kerak, ya'ni dunyo va oxiratdan istig'for qilishi kerak, degan ma'no tushuniladi. "Istig'for" so'zi istiloh sifatida tasavvufiy lug'atlarda "tavhidda fano bo'lish" [Qandahoriy 1376, 68] deb ta'riflangan. Dunyo va dunyoviy narsalardan istig'for qilish, foni bo'lish tushunarli. Ammo oxiratdan ham istig'for qilishni qanday tushunish lozim? Bu masalaga Abdurahmon Jomiyning "Nafahot ul-uns" asarida shayx Abdulloh Ansoriydan keltirilgan quyidagi so'zlar oydinlik kiritadi: "Har kim Unga (Allohga – A.R.) qo'rquv yuzasidan sig'insa, u (Allohga emas) o'ziga sig'inibdi, muhabbat va farmonga itoat uchun emas, o'z najoti uchun harakat qilibdi. Har kim Unga (Allohga) umid bilan sig'insa, u ham (Allohga emas) o'ziga sig'inibdi, muhabbat va itoat uchun emas, o'z rohati va (jannatda) ne'matlar ichida yashash uchun harakat qilibdi" [Jomiy 1858, 41]. Tasavvuf ta'limotida har bir ibodatga

muhabbat, samimiylik va beg'arazlik nuqtayi nazaridan qaralgani uchun Yaratganga jannatga umid yoki jahannam qo'rquvidan qilingan toat ham ta'magirlik hisoblangan. Naqshbandiya tariqatining zamonamizdagi vakillaridan biri Shayx Zulfiqor Ahmad Naqshbanday aytganidek, "Agar ilohiy ishq bo'lmasa, shariat va din faqat tasavvurda qoladi. Uning ruhi, amallarda esa joni bo'lmaydi. Qachon bandada ilohiy muhabbat jazbasi mavj ura, shundagina u amallarda jonli tarzda tus oladi" [Нақшбандий 2022, 26].

Yuqoridagi baytning tahlili asnosida tasavvuf ta'limotidagi yana bir muhim masala – fanoda ham fanolik g'oyasining mohiyati ayonlashadi. Xoja Muhammad Porsoning "Qudsiya" asarida ta'kidlanishicha, bu maqomda dunyo va uqbo (oxirat) ham unutiladi. Bu mulohazalardan ushbu baytdagi ikki olamning butxonaga o'xshatilishidan ko'zlangan haqiqat ma'lum bo'ladi:

*Ey Navoiy, ikki olamdin kechib topdim visol,
Bu ikki butxonadin ermish bu yo'lda ofatim*

[Навоий (a) 2011, 414].

Bunday "but" va "butxona"larning haqiqatini, ulardan qutulishning yo'llarini solikka "ishq piri" – tasavvuf yo'llarini bosib o'tgan piri murshid ko'rsatadi. Navoiyning lirik qahramoni ham piri ishqning irshodi – yo'l ko'rsatishi bilan "butparastlik"dan xalos bo'lish uchun "fano dayri"ga kirganini e'tirof etadi:

*Masjid ichra butparast bo'lmoq necha, ey piri ishq,
Din uchun kirdim fano dayrig'a irshoding bila*

[Навоий (a) 2011, 562].

Mazmuni: "Ey ishq piri! Qachongacha masjidda butparastlik qilaman (ya'ni Allohga muhabbat bilan emas, dunyo va oxirat rohati uchun ibodat qilaman). Din uchun sening yo'llashing bilan fano dayriga kirdim". Pir ham o'zlikdan shunchaki, bekorga xalos qilmaydi, bu uchun solikdan o'zlikni fido qilish talab qilinadi:

*O'zlugumning qaydidin bir may bila qilding xalos,
Vah ne dey, ey mug', sanga but bila zunnorim fido*

[Навоий (a) 2011, 52].

Bu baytdagi "o'zlik" "but"ga, unga bog'liqlik "zunnor"ga o'xshatilgan, bulardan xalos qilgan kishi "mug'" – majoziy ma'noda tasavvuf shayxi, piri murshid, o'zlikdan xalos qilish vositasi esa may – pirning solik qalbiga joylagan ma'rifat. Bu ma'rifat o'zlik va unga bog'lanishdan voz kechib, ularni pir uchun fido qilish evaziga hosil bo'lgan.

"But"ning tasavvufiy istiloh sifatida Haq sifatлари tajallisi ma'nosidagi ilk ta'riflaridan biri Faxriddin Iroqiyning "Risolai istilohot" asarida uchraydi. Unda bu tushuncha qisqacha tarzda "maqsud va matlubro go'yand", ya'ni maqsud va talab qilingan (narsa) deb izohlangan [Iroqiy 1353, 63]. Tasavvuf yo'lidan yuruvchilarning talab va maqsadi ma'lum – Haqqa yetish. Ular bu olamda Allohga bevosita emas, bilvosita yetadilar, ya'ni Yaratgan qudratining moddiy olamdagi zuhuri vositasida Uni anglaydilar. Chunki Haq taoloning zoti – mohiyati bu olamda pinhon, faqat ism va sifatleri ayondir. Hazrat Alisher Navoiy tavhid mavzusidagi hamd g'azallaridan birida shu ma'noni ta'kidlab deydi:

*Seni topmoq base mushkuldurur, topmaslig' osonkim,
Erur paydoliq'ing pinhon, vale pinhonlig'ing paydo*

[Навоий (a) 2011, 23].

Ayni sabab tufayli tasavvufda Haqqa yetishning eng yaqin usuli ishq yo'li deb uqtiriladi. Shayx Najmiddin Kubro Haqqa yetuvchilarning uch guruhi haqida so'zlab, ularni shunday ta'riflaydi: "1. Tariqi axyor: ibodat va amali solih sohiblarining yo'li; 2. Tariqi abror: mujohada va riyozat sohiblarining yo'li; 3. Tariqi shuttor: bu ishq, jazba va muhabbat sohiblarining yo'li. Va ulug' Mavloga sayru sayohat qiluvchilarning tariqatidir... Bu yo'lga suluk qilganlarning yo'l boshidayoq erishgan martabasi boshqalarning suluk hayotlari so'ngida erishgan martabasidan ko'p karra yuksakdir" [Кыбиро 2004, 39-46].

Tasavvuf she'riyatidagi irfoniy ramzlarni o'zida jamlagan istilohlarning ko'pchiligi aynan shu ishq anglami doirasida shakllangan. G'azallarda ko'p uchraydigan "but" so'zi "ma'shuqa" so'ziga istiora bo'lishi bilan birga "ishq va vahdat mazhariyati ma'nolarida ishlatiladi. Va iqshdan murod esa mutlaq haqiqatdir, komil so'fiy nazdida barcha mavjudot zarralari yagona haqiqatning mazhar va tajallilaridir:

*Husni shohid az hama zarrot chun mash'hudi most,
Haqparastim don agar biniki hastim butparast.*

Ma'nosi: "Hamma zarralardan biz shohid husnini mushohada qilamiz; (shu sabab) bizni butparast suratida ko'rsang haqparast deb bilgin" [Sajjodiy 1370, 184].

Mahmud Shabustariyning "Gulshani roz" asarida ham "but" shunday ta'riflangan:

O'shal but mazhari ishq erdi vahdat,

U zunnor boylamaklik – ahdi xizmat [Шабустарий 2013, 66].

“But” yoki ma’shuqaning mazhar darajasiga ko’tarilishi uchun o’ziga xos shartlar bor. Bu masala Alisher Navoiyning ishq konsepsiyasida o’z yechimini topgan – “Mahbub ul-qulub” asarida ta’kidlanganidek, ma’shuqani mazhar sifatida ko’rishning sharti, bu – poklikdir: “...pok ko’zni pok nazar bila pok yuzga solmoqdir va pok ko’ngul ul pok yuz oshubidin qo’zg’olmoq va bu pok mazhar vositasi bila oshiqi pokboz mahbubi haqiqiy pok jamolidin bahra olmoq” [Навоий (g) 2011, 498].

Alisher Navoiy g’azallarida “but” istilohi ko’p hollarda “dayr”, “may” singari so’zlar bilan birgalikda qo’llanadi va ko’pincha “jannat”, “kavsar”, “hur” singari aslan ijobiy so’zlarga zidlantiriladi. Masalan, quyidagi baytda ham shunday holat kuzatiladi:

*Dayrda butni kishi topsa, netar jannatu hur,
Ul qadah ollida Kavsar mayig’a xud ne hisob?*

[Навоий (e) 2011, 47].

Tasavvuf adabiyotida bo’lgani singari shoir g’azallarida ham “dayr” so’zi inson olami, orif va avliyolar majlisi ma’nolarida qo’llaniladi [Алишер Навоий: қомусий луғат (1-ж) 2016, 149]. Ba’zan bu so’z dunyoni istiora yordamida ifodalashi mumkin. Bayt talqiniga ko’ra, dayrda (oriflar, avliyolar majlisida yoki dunyoda) butni (dunyodagi Haqning tajallisini) topgan, anglagan orifga bu dunyoda shuning o’zi kifoya emasmi?

Ba’zi hollarda g’azallarning o’zida ham istilohning ramziy ma’nolari ta’riflanishi mumkin. Masalan, Abdurahmon Jomiy bir g’azalida “but”ni azaliy husn mazhari deb ta’riflaydi:

*Piri mo guft: – Buton mazhari husni azaland
Mo nazar dar ruhashon az nazari pir kunem*

[Ҷомӣ 1988, 369].

“Mazhar” esa Alloh ism va sifatlarining zuhur bo’lish joyidir. Inson ilohiy sifatlarining eng mukammal mazharidir [Uludağ 1995, 349]. Shu sabab, Haq taolo birinchi inson – Odam alayhissalomni yaratganda, farishtalarni unga sajda qilishga amr etgan.

Bir tafsirda aytilishicha, Odam alayhissalomga qilingan sajda, aslida, Allohga qilingan sajda edi. Hazrati Odamning orada bo’lishi farishtalarning sajda qilishlari uchun qibla vazifasini bajarishdir. Bu hazrati Odamning bahosi ustunligiga dalildir [Bursevi 2012, 119]. Butga sajda qilish “Badoye’ ul-vasat” devonining 526-g’azalida shunday tasvirlanadi:

*But ollida chu sajda aylagum ichib boda,
Diram yo'q ersa, garav xirqa birla sajjoda*

[Navoiy (d) 2011, 531].

Navoiyning lirik qahramoni boda ichib butga sajda qilmoqchi; but – mutlaq borliq mazhari bo'lsa, boda esa Faxriddin Iroqiyning ta'rifiga ko'ra, suluk ibtidosidagi avomda ham bo'lishi mumkin bo'lgan zaif ishq [Iroqiy 1353, 61]. Dunyoviy boda tekinga berilmagani singari, majoziy boda ham nimaningdir evaziga beriladi. Lirik qahramon "diram" – puli bo'lmasa, uni egnidagi xirqa va joynamozini garovga qo'yib bo'lsa-da qo'lga kiritishni istaydi. Aslida, "xirqa" so'fiy, darveshlarning maxsus quroq kiyimi bo'lib, bu ham maxsus istiloh sifatida "zohiriy vujud va badan, hamda bashariy tartib-qoidalardan foniy bo'lish" [Бертельс 1965, 147] ma'nolarini anglatadi. E'tibor berilsa, bu baytdagi xirqa va sajjoda (joynamoz) singari tabarruk narsalar keyingi o'rinda turuvchi detallar darajasiga tushib qolgan. Chunki Haq taologa iymon va muhabbat bo'lmasa ularning ham hech qanday qiymati qolmaydi.

Ishq yo'li, bu – malomat, johil va avomlarning ta'nasiga qolish maslagidir. Haqiqiy oshiq bu ta'na-malomatlarga zarracha ham parvo qilmaydi. Shu ma'noda Navoiy g'azallaridagi oshiq bu yo'lda "kofir" nomini olib, zunnor bog'lab, butparast bo'lishdan orlanmaydi:

*Chu ishq kufri aro belga bog'ladim zunnor
But ollida yana ayb aylamang sujudumni*

[Навоий (d) 2011, 603].

Oshiq butparast bo'lishining sababini ishq kufriga tushib, beliga zunnor bog'laganidan deb tushuntiradi. "Kufir" yoki "kofirlik" deganda tasavvufiy she'riyatda mosivalloh (Haqdan o'zga narsalar) dan yuz o'girib, muvahhidlik va yakranglik holiga kelgan kishiga aytiladi [Ҳамадонӣ 1994, 88]; "zunnor" esa riyozat ahli nazdida nafsning itoat va mutobaatining alomatidir [Бертельс 1965, 153]. Nafsning itoatli holga kelishi pirning maxsus tarbiyasi bilan amalga oshadi. Buning uchun murid pir buyurgan har qanday riyozatni so'zsiz bajarishi kerak bo'lgan. "Favoyid ul-kibar" devonidagi 79-g'azalda "shayxi oliy joh" – baland martabali shayx "dayr piri" (haqiqiy shayx, pir)ga xitob qilinib, butga sajda qilishga buyuriladi:

*Kelmagil mayxonag'a, ey shayxi oliy joh, qayt,
Yo'qsa xirqang boda rahni bo'lg'usi, billoh qayt.
Gar desangkim, tushmasin xarqangg'a rasvolig' o'ti,
Bo'lmayin rindi xarobotiy bila hamroh, qayt.
Dayr piri ilgidin zunnor belga bog'labon,*

But qoshida qilmas ersang sajda, beikroh qayt

[Навоий (e) 2011, 84].

Gʻazalda but qoshida sajda qilish, yaʼni basirat koʻzining ochilib, hamma narsada Haqning tajallisini anglash darajasiga yetguncha, undan oldingi ikki baytda aytilgan bosqichlardan oʻtish kerakligiga ishora bor: avvalo, “olijoh shayx”ga mayxonaga (pir dargohiga) kelmaslik tavsiya etiladi, mabodo kelsa, egnidagi xirqasi (xirqa soʻzidan murod – zohiriy vujudan foniy boʻlish) “boda” evaziga garovga yechib olinishidan ogohlantiriladi. Bu shartga koʻnsa, yana bir sinov paydo boʻladi, bu – rindi xarobotiylarga hamroh boʻlib, rasvolikka uchrash. Oliy martabali shayx bilan rindi xarobotiylarni hamroh qilish Haqqa yetish yoʻlida ijtimoiy tabaqaning, mansab-u martabaning hech qanday ahamiyati yoʻqligiga ishoradir. Rasvolik esa Haq yoʻlida yuruvchilarning doimo avom va johillar taʼna-yu malomatlariga qolishining belgisi. Keyingi baytda yanada “isnodli” va “sharmandali” sinovdan ogohlantiriladi: dayr piring qoʻlidan zunnor bogʻlab, butga sajda qilish, sajda qilganda ham “beikroh” – jirkanmasdan, malollanmasdan astoydil sajda qilish lozim. Fikrimizcha, shu baytdagi “sajda” va “beikroh” soʻzlari orasidagi vergul oʻrinsiz qoʻyilgan, natijada shoir nazarda tutgan maʼnoga zarar yetgan. Gʻazalga buyruq maylidagi “qayt” feʼlining radif sifatida tanlanishi ham bejiz emas. Chunki bu gʻazal, mazmun-mohiyatiga koʻra, ishq yoʻlining mashaqqatlaridan oʻziga xos ogohlantirishdir.

Hazrat Navoiyning eʼtiroficha, “butparastlik”ning yana bir foydasi xudparstlikdan qutulishdir:

Manga chun dayr piri saʼy qildi butparast oʻlmoq,

Unuttum xudparast oʻlmogʻni oning ehtimomidin

[Навоий (e) 2011, 464].

Butparastlik mohiyatan xudparastlikdan afzal koʻrilar ekan, bu orqali xudparsatlikning bir koʻrinishi boʻlgan riyokorlik tanqid qilinadi. Soʻfiylar nazarida riyo har qanday holatda ham yomonlangan sifat, hatto Kaʼbada ham; fano har qanday holatda ham afzal, maqtovlidir, garchi butxonada boʻlsa ham. “Badoyeʼ ul-vasat” devonining 53-qitʼasida shu haqida soʻz yuritilib, unga shunday nasriy sarlavha ham qoʻyilgan: “Riyo mazallatida soʻz der agarchi Kaʼbadur va fano madhida nukta surarda gar xud butkadadur” (Mazmuni: Garchi Kaʼbada boʻlsa-da, riyoning xorligi va butxonada boʻlsa-da, fanoning madhi haqida soʻz aytmoq:

Riyoyi Kaʼbadin dayri fanogʻa

Kirib, gar butqa zohir qildim iymon,

Meni yozg'urma, ey shayxi riyoyi,

Ki gar kofir edim, bo'ldum musulmon [Навоий (d) 2011, 700].

Ka'ba – mo'minlarning Allohga yuzlanish tomoni – qiblasi bo'lib, tasavvufda qibla uch turga ajratilgan: "Qiblai omma, qiblai xos va qiblai xos ul-xos. Ommaning qiblasi jahonning markazidagi Ka'badir va xoslarning qiblasi arshdir, xos ul-xoslarning qiblasi esa muridlarning ko'ngli va oriflarning jonidir" [Sajjodiy 1370, 664]. Tasavvufda, albatta, omma qiblasining tavofidan ham o'tiladi. Ammo oriflik faqat shu darajada qolib ketish emas, hatto bu daraja bilan masrur bo'lib riyokorlik hisoblangan. Oriflik xoslarning xos qiblasiga yuzlanish – Allohning eng mukammal mazhari bo'lgan insonda Haqni topish darajasiga yuksalishi, so'fiylar istilohi bilan aytganda, "butparast" bo'lmog'i shart hisoblangan. Bunga ko'ra but – sanamga sajda qilish riyokor zohid nazdida ayb bo'lsa-da, haqiqiy oshiq uchun bu sharaf, uning uchun xudparast bo'lgandan "butparast" bo'lgan afzal:

Ul sanamga sajda qilsam, zohidi xudbin, ne ayb,

Butparast bo'lmoq ko'p ortug'roqki bo'lmoq xudparsat

[Навоий (b) 2011, 82].

Alisher Navoiyning tasavvufiy rahnamosi Abdurahmon Jomiy ham o'z g'azallarida masalani shu tarzda qo'yadi. Uningcha, musulmonlik – butlar uchun "dindan kechish", kimki bu yo'ldan yuz o'girsas, uni musulmon deb hisoblamaymiz, deydi:

Musulmoniy buvad bahri buton din boxtan, Jomiy,

Az in din har ki bargardad, musulmonash namedonam

[Чомӣ 1988, 405].

Tasavvufiy atama o'laroq "butxona" yoki "butkada" so'zlari "shavq, zavq va ilohiy ma'rifat bilan to'lgan komil orifning botini" [Guharin 1376, 261] degan ma'nolarni ifodalalar ekan, bularni harakatga keltiradigan manba ilohiy ishqdir. Navoiy g'azallarida bu hodisa shunday ifodalangan:

Ko'ngul uyi chu sanamlardin o'ldi butxona,

Magarki, ishq bu butxona ichra rohibdur

[Навоий (d) 2011, 173].

Ma'nosi: "Ishq bu butxonada rohibmikan, ko'ngil "uyi" sanamlar (ishqi)dan butxonaga aylandi".

But ramzining o'ziga xos yana bir talqini "G'aroyib us-sig'ar" devonidan olingan quyidagi baytda namoyon bo'ladi:

*Istab ul butni xirad belida zunnorin ko'runq,
Bir kaloba ip bila Yusuf xaridorin ko'runq*

[Навоий (а) 2011, 379].

Baytdagi ilk ma'noni anglab olish uchun ba'zi tushunarsiz so'zlar va izohtalab jumlarlar manosi oydinlik kiritib olmoq lozim. Birinchi misradagi "but" so'zi "sanam", "sevgili", "ma'shuqa" kabi ma'nolarni anglatadi; "xirad" – aql, "zunnor" – nasroniy dinidagilar beliga bog'laydigan chilvir. Ikkinchi misradagi "bir kaloba ip", "Yusuf xaridori" jummalari orqali talmeh san'ati qo'llanib, diniy rivoyatda keltirilgan Yusuf alayhissalomni bir kalava ip bilan sotib olmoqchi bo'lgan kampirga ishora qilingan. Shular orqali baytdan "Arzimagan bir kalava ip bilan Yusuf (a.s.)ni sotib olmoqchi bo'lgan kampirdek xirad, ya'ni aqlning mahbubani istab beliga bog'lagan zunnoriga qarang!" degan ma'no kelib chiqmoqda. E'tibor berilsa, baytda aqlga nisbatan kinoya qilish ham sezilib turibdi. Buning sababini bilish uchun tasavvufiy adabiyotda aqlga bo'lgan munosabat, unga berilgan ta'riflarga nazar solish lozim.

Tasavvuf ta'limotida aql ikki turga ajratiladi: aqli kull va aqli juz'. Alloh, eng avvalo, aqli kullni yaratib, u orqali butun majudotlarni yaratgan ekan. Shuning uchun bunday aql Allohga nisbat berilgan. Inson faoliyati va yashashi uchun zarur bo'lgan aqlga esa aqli juz' – kichik va majoziy aql deyilgan. Tasavvuf ahlining fikriga ko'ra, bunday aql "...Haq ila botilni bir-biridan bexato farqlaydigan nurdan mahrum. U kashfiyot va ma'rifatga keng yo'l ocha olmaydi. Shuning uchun ishq va jazba ahli undan butunlay yiroq bo'lishga da'vat etgan. Bu aql yana shuning uchun inkor etilganki, u qiyossiz, dalilsiz va turlanishsiz olg'a intilishga qodir emas. Unga hamisha tayanch va vosita kerak. U insonni da'vo, g'araz va xudparastlik maydonlariga boshlaydi. Hirs va har turli mantiqiy vositalar ila odamni Haq yo'lidan chalg'itadigan bu aqlni Mavlono Jaloliddin Rumiy "asabiy va juz'iy aql" deb nomlagan va uning mevasi – vahm, shubha, kaltabinlik, hasad deya uqtirganlar. U kishining fikricha, "Bunday aqlga sohib bo'lishdan ko'ra johillik afzaldir" [Хаққул 1997, 43]. Yuqoridagi baytda shoir "xirad"ni aqli juz' ma'nosida qo'llaydi. Chunki inson har qanday mantiqiy dalillar va uning mevasi bo'lgan aql orqali Allohni taniy olmaydi. Tasavvuf ta'limoti "...ilohiy ma'rifatni egallash, Allohning sifat va ismlari orqali Uning zotini bilish va tanishni talab qilar ekan, buni aql va nazariy – tafakkuriy bilimlar bilan emas, balki yashirin bir ichki tuyg'u, botiniy basirat, ya'ni muhabbat vositasida amalga oshirish mumkin deb ta'lim beradi" [Комилов 2009, 48].

Navoiy g'azallaridagi lirik qahramon – oshiq uchun ham

aql ortiqchalik qiladi. Shu sabab u nainki aql-u hushdan, ko'ngil va jondan ham xalos bo'lib yengil tortadi:

*Aql itti, hush ketti, ko'ngul kuydi, chiqdi jon,
Shukr et, Navoiyoki, sobukbormen yana*

[Навоий (а) 2011, 571].

Fariduddin Attorning fikricha, ishq, yani ilohiy ma'rifat savdosida aql ustoz bo'lolmaydi. Aql go'yoki tutun, ishq esa olov. Olov yonganda tutun yo'qolganidek, ishq kelishi bilan aql ham qochadi:

*Aql ishq savdosida ustoz emas,
Ishq aqlga ulfatu hamroz emas.
Ishq olovdur, aqlu hush monandi dud,
Ishq kelsa, aqlu hush qochmasmu zud?* [Аттор 2010, 64].

Attor aqlni tutunga o'xshatsa, Navoiy uni chumoliga qiyoslaydi: ajdaholar maskani chumoliga in bo'la olmaganidek, ko'ngilda ham ishq dardi qaror topgach, aql chekinishga majbur bo'ladi:

*Aql qochti ko'nglum ichra sokin o'lg'ach dardi ishq,
Mo'r manzilgohi ermas ajdohalar maskani*

[Навоий (а) 2011, 625].

Ilohiy ma'rifat borasida aqlning tutgan o'rni va imtiyozlari haqida ma'lum tasavvur hosil qilindi. Mana endi yuqorida, zikr qilgan but ramzi bilan bog'liq Navoiy baytining ichki mazmuniga yo'l ochildi, desak ham bo'ladi. Baytda shoir aytmoqchi bo'lgan fikr aslida mana bunday: Ma'lumki, tasavvuf adabiyotida zunnor mahbubi haqiqiy, ya'ni Alloh hizmati va toatiga bel bog'lash, kamarbasta bo'lish ma'nolarini ham anglatadi. Xirad – aql ham mahbubga yetishish uchun uning xizmatiga bel bog'lagan. Lekin uning bu urinishi Yusuf (a.s.)ni bir kalava ip bilan sotib olaman, deb o'ylagan kampirning ishidek befoyda va ajablanarli. Shoirning aqlga kinoyasi ham aynan shuning uchun edi. Bu orqali Allohni anglashda aqlning imkoniyatlari ko'ngilnikiga qaraganda ancha chegaralanganligiga ishora qilingan. Tasavvuf ta'limotidagi eng muhim irfoniy g'oyalarni Navoiy birgina baytida but ramzi vositasida mahorat bilan darj etgan.

So'fiyona she'riyatda bu kabi maxsus ramziy istilohlar shakllanishining sababi shunday izohlanadi: "So'fiylar Alloh rasulining (s.a.v.) so'ylaganidan boshqa narsani so'ylagan emas. Ular istilohlarni o'zgartirdilar, xolos. Bu o'zgartirish va maxsus istilohlarni qo'llashning tagida sirlarni avom xalqdan muhofaza etish hikmati yashirinib yotibdi. Vaholanki, tasavvufdan uzoq va so'fiylarning iboralarini tushunmagan olimlar ularni tanqid qiladilar.

Bu kabi tanqidlar esa, tasavvufning inja ilmlarini idrok eta olmagan noqis aqlarni namoyish etadi, xolos” [Жазарий 2000, 7]. Hazrat Alisher Navoiy tasavvufiy hayotni yashab koʻrgan shoir sifatida bu holatni yaxshi his qilgan. Bu uning quyidagi baytidan sezilib turibdi:

*Haq sirrini har kimga bayon etma, Navoiy,
Taʼn aylamagay, bilmas ulus anglasa nogah*

[Navoiy (e) 2011, 531].

Xulosa

Sharq mumtoz adabiyotidagi bir qancha tasavvufiy timsollar qatori “but” timsoli ham Alisher Navoiy sheʼriyatida oʻzining yangicha badiiy talqiniga ega boʻldi. Shoir ijodida bu timsol epik sheʼriyatda, yaʼni dostonlarda, koʻpincha, oʻzining birlamchi maʼnosida istifoda etilgan boʻlsa, lirikada insonning nafsoniy sifatlarini oʻzida mujassamlashtirgan ramzga aylandi. Alisher Navoiy gʻazaliyotida but nafs, dunyo, oʻzlik singari tushunchalarning ramzlari sifatida badiiy ifodasini topdi. Shuningdek, Alisher Navoiy sheʼriyatida “but” istilohi tasavvufiy ramz sifatida talqin etilar ekan, shoirning bu ramzni qoʻllashdan bosh maqsadi, avvalo, tasavvufning nozik maʼnolarini uni tushunmaydigan, anglamaydiganlar nazaridan saqlash boʻlsa, soʻngra bu ramz vositasida moddiy borliq, olamning ham Haqni tanishdagi alohida oʻrni mavjudligi, butun olamda Allohning eng mukammal mazhari sifatida insonni ulugʻlash, unga muhabbat orqali Yaratganga muhabbat gʻoyalarni ilgani surishdir. Bu istiloh moddiy olamdagi Haq va inson oʻrtasidagi koʻprik, Haqni tanishning olamdagi bir vositasi – ramzi hamdir.

Adabiyotlar

- Bursevi, Ismail Hakki. 2012. *Ruhul-beyan tefsiri*. Cild 1. Istanbul: Damla Yayınevi.
- Uludağ, S. 1995. *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Istanbul: Marifet,
- Абдулмажид, Ҳасанхон Яҳё, Ҳусайнхон Яҳё Абдулмажид. 2014. *Навоийдан чу топқайлар навое*. Тошкент: Hilol-nashr.
- Алишер Навоий: қомусий луғат. 1-жилд. 2016. Тошкент: Шарқ.
- Аттор, Фаридуддин. 2010. *Ҳикматлар ва ҳикоятлар*. Тошкент: Муҳаррир.
- Бертельс, Е. Э. 1965. *Избранные труды: Суфизм и суфийская литература*. Москва: Наука.
- Жазарий, Муҳаммад Нуруллоҳ Сайдо. 2000. *Тасаввуф сирлари*. Б.Умрзоқ, А.Тилавов таржимаси. Тошкент: Мовароуннаҳр.
- Ҷомӣ, Абдурахмон. 1988. *Осор: иборат аз ҳашт ҷилд*. Ҷилд 6. Душанбе: Адиб.
- Комилов, Н. 2009. *Тасаввуф*. Тошкент: Movarounnahr – Oʻzbekiston.
- Кубро, Шайх Нажмиддин. 2004. *Тасаввуфий ҳаёт*. И.Ҳаққул ва

- А.Бектош таржимаси. Тошкент: Мовароуннаҳр.
- Малик, А. 2021. Алишер Навоий: *Ҳайратул-аброр* (Матн, шарҳ, насрий баён, луғат). 1-китоб: муқаддима. Тошкент: Tamaddun.
- Муҳаммад Юсуф, Шайх Муҳаммад Содиқ. 2019. *Тафсири Ҳилол*. 1-жуз. Тошкент: Hilol-Nashr.
- Навоий, Алишер. 2011. *Тўла асарлар тўплами*. 10 жилдлик: 1-жилд. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги НМИУ.
- Навоий, Алишер. 2011. *Тўла асарлар тўплами*. 10 жилдлик: 2-жилд. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги НМИУ.
- Навоий, Алишер. 2011. *Тўла асарлар тўплами*. 10 жилдлик: 3-жилд. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги НМИУ.
- Навоий, Алишер. 2011. *Тўла асарлар тўплами*. 10 жилдлик: 4-жилд. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги НМИУ.
- Навоий, Алишер. 2011. *Тўла асарлар тўплами*. 10 жилдлик: 6-жилд. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги НМИУ.
- Навоий, Алишер. 2011. *Тўла асарлар тўплами*. 10 жилдлик: 9-жилд. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги НМИУ.
- Нақшбандий, Шайх Зулфиқор Аҳмад. 2022. *Илоҳий ишқ*. Н.Одинаев таржимаси. Тошкент: Matbaachi.
- Румий, Мавлоно Жалолиддин. 2004. *Маснавийи маънавий*. 6-китоб. Жамол Камол таржимаси. Тошкент – Техрон: Ал-ҳудо.
- Румий, Жалолиддин. 2003. *Ичингдаги ичингдадир*. У.Ҳамдам таржимаси. Тошкент: Янги аср авлоди.
- Шабустарий, Шайх Маҳмуд. 2013. *Гулшани роз*. Жамол Камол таржимаси. Тошкент: Tamaddun.
- Ҳамадонӣ, Мир Сайид Али. 1994. *Осори мунтахаб иборат аз чаҳор ҷилд*. Ҷилди 1. Душанбе: Ирфон.
- Ҳаққул, И. 1997. "Ақли кулл тупроқни гавҳар этгуси". *Тафаккур* 2: 42 – 45. Тошкент.
- دکتر سيد جعفر سجادی. فرهنگ اصطلاحات و تعبيرات عرفانی. تهران: طهوری، ۱۳۷۰.
- [Sajjodiy, Doktor Sayyid Ja'far. 1370. Farhangi istilohot va ta'biroti irfoniy. Tehron: Tahuriy].
- دکتر سيد صادق گوهرين. شرح اصطلاحات تصوف. جلد دوم. تهران، انتشارات زور، ۱۳۷۶.
- [Guharin, Doktor Sayyid Sodik. 1376. Sharhi istilohoti tasavvuf. Jildi duvvum. Tehron: Zavvor].
- مولانا نورالدين عبدالرحمن جامي. نفحات النس من حضرات القدس. کلکتہ: مطبع ليسي، ۱۸۵۸.
- [Jomiy, Mavloni Nuriddin Abdul Rahmon. 1858. Nafahot al-uns min hazarot al-quds. Kalkutta: Matbaayi Laysiy]
- ۱۳۷۶ نظام الدين ترينى قندهارى. قواعد العرفا و اداب الشعرا. تهران: سروش
- [Qandahoriy, Nizomiddin Tiraniy. 1376. Qavoidi urafo va odobi shuaro. Tehron: Surush].
- فخرالدين ابراهيم عراقى. رساله لمعات و رساله اصطلاحات. تهران، چاپخانه فردوسى، ۱۳۵۳
- [Iroqiy, Faxriddin Ibrohim. 1353. Risolai Lamaot va Risolai Istilohot. Tehron: Chopxonai Firdavsiy].

Interpretation of Transcendental Meaning Related to the Symbol "Idol" in the Creation of Alisher Navai

Alisher Razzakov¹

Abstrakt

In this article, the number of meanings of the term "idol" as a transcendental symbol in Alisher Navoi's poetry are studied. Originally, the usage of this word in Alisher Navoi's work in its primary meaning, that is to say, in its own sense, examined on the example of fragments and verses in epics and lyrical works. Then, its artistic expression of meanings such as the manifestation of the qualities of self, concupiscence and the true love of holiness as a special mystical expressions are analyzed. In order to reveal fully the essence of symbol and symbols such as lover, scholar, shaikh, zunnar, Ka'ba, wine, ascetic used in parallel with it. In order to explain the meanings of Sufism in a broader way applied for Alisher Navai's own definitions, as well as ancient sources on the theory of Sufism, special dictionaries of Sayyid Ja'far Sajjadi, Sayyid Sadiq Guharin, Sulayman Uludag, and modern researches.

Key words: *Alisher Navai, artistic creativity, mysticism, symbol, idol, zunnar, ascetic.*

References

- Bursevi, Ismail Hakki. 2012. *Ruhul-beyan tefsiri. Cild 1*. Istanbul: Damla Yayinevi.
- Uludağ, S. 1995. *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Istanbul: Marifet,
- Abdulgadir, Hasan Khan Yahya, Husayn Khan Yahya Abdulgadir. 2014. *Navoidan chu topkaylar navoe*. Tashkent: Hilol-Nashr.
- Alisher Navoi: encyclopedic dictionary. Volume 1. 2016. Tashkent: Sharq.
- Attar, Fariduddin. 2010. *Proverbs and Stories*. Tashkent: Muharrir.
- Bertels, E.E. 1965. *Selected Writings: Sufism and Sufi Literature*. Moscow: Nauka.
- Jazari, Muhammad Nurullah Saido. 2000. *Mysteries of Sufism*. Translation by B. Umrzoq, A. Tilavov. Tashkent: Movarounnahr.
- Jami, Abdurrahman. 1988. *Works: consisting of eight volumes*. Volume 6.

---

¹ Alisher A. Razzakov – Doctor of Philosophy in Philology (PhD), Samarkand State University.

E-mail: razzoqovalisher45@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0089-5874

For citation: Razzakov, A.A. 2022. "Interpretation of Transcendental Meaning Related to the Symbol "Idol" in the Creation of Alisher Navai". *Golden scripts* 1: 18-35.

- Dushanbe: Adib.
- Komilov, N. 2009. *Sufism*. Tashkent: Movarounnahr - Uzbekistan.
- Kubro, Sheikh Najmuddin. 2004. *Mystical Life*. Translated by I. Haqqul and A. Bektash. Tashkent: Movarounnahr.
- Malik, A. 2021. *Alisher Navoi: «Hayrat ul-abror» (Text, commentary, prose description, dictionary)*. Book 1: Introduction. Tashkent: Tamaddun.
- Muhammad Yusuf, Sheikh Muhammad Sadiq. 2019. *Tafsir Hilal*. Part 1. Tashkent: Hilal-Nashr.
- Navoi, Alisher. 2011. *The Complete Works. 10 volumes: Volume 1*. Tashkent: Publishing house named after Gafur Ghulam.
- Navoi, Alisher. 2011. *The Complete Works. 10 volumes: Volume 2*. Tashkent: Publishing house named after Gafur Ghulam.
- Navoi, Alisher. 2011. *The Complete Works. 10 volumes: Volume 3*. Tashkent: Publishing house named after Gafur Ghulam.
- Navoi, Alisher. 2011. *The Complete Works. 10 volumes: Volume 4*. Tashkent: Publishing house named after Gafur Ghulam.
- Navoi, Alisher. 2011. *The Complete Works. 10 volumes: Volume 6*. Tashkent: Publishing house named after Gafur Ghulam.
- Navoi, Alisher. 2011. *The Complete Works. 10 volumes: Volume 9*. Tashkent: Publishing house named after Gafur Ghulam.
- Naqshbandi, Sheikh Zulfiqar Ahmad. 2022. *Divine love*. Translation by N. Odinaev. Tashkent: Matbaachi.
- Rumi, Maulana Jalaluddin. 2004. *Masnavii manaviy. Book 6*. Translated by Jamal Kamal. Tashkent - Tehran: Al-huda.
- Rumi, Jalaluddin. 2003. *Inside is inside*. Translation by U. Hamdam. Tashkent: Yangi asr avlodi.
- Shabustari, Sheikh Mahmud. 2013. *Gulshani Roz*. Translated by Jamal Kamal. Tashkent: Tamaddun.
- Hamadoni, Mir Sayed Ali. 1994. *Selected works in four volumes. Vol. 1*. Dushanbe: Irfon.
- Haqqul, I. 1997. *Aqli kull tuproqni gavhar etgusi*. Tafakkur 2: 42-45. Tashkent.
- Dr. Sayed Jafar Sajadi. 1370. *The culture of mystic terms and expressions*. Tehran: Tahouri.
- Dr. Sayed Sadegh Goharin. 1376. *Explanation of Sufism terms*. The second volume. Tehran, Zuvvor Publications.
- Mawlana Nur al-din Abdulrahman Jami. 1858. *Nafahat al uns min hadarat alquds*. Kalkutta: Laysi Publications.
- Nizam al-din Traniy Qandahariy. 1376. *Qawaed al-urafa wa adab al-shuara*. Tehran: Surush.
- Fakhr al Din Ebrahim Iraqi. 1353. *Treatise on Lamaat and Treatise on Idioms*. Tehran, Ferdowsi Press.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

“Oltin bitiglar – Golden Scripts” jurnali – Sharq adabiyoti va madaniyati, ijtimoiy-ma’naviy hayoti, tilshunoslik va aniq fanlar, dinshunoslik va ilohiyotshunoslikka oid ahamiyatli qo’lyozma manbalar, xalq og’zaki ijodi namunalariga bag’ishlangan ilmiy tadqiqotlar xulosalarini chop etishga mo’ljallangan.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo’lyozmalar yil davomida o’zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, turkiy tillarda topshirilishi mumkin. Agar muallif o’z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr etmoqchi bo’lsa, unda qo’lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etishi kerak.

Qo’lyozmalar MS Word (.doc) formatida (oltinbitiglar@gmail.com) elektron pochta-siga yuborilishi kerak. Iqtiboslar va izohlar bo’yicha MS Word menejerini qo’llash lozim.

Barcha qo’lyozmalar muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma’lumot bilan yuboriladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig’i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o’ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo’lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantirilishi lozim.

Maqola matni 3 000–5 000 so’zdan iborat bo’lishi kerak.

100–150 so’zdan iborat o’zbek va ingliz tillaridagi abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so’zdan kam bo’lmagan kalit so’zlar (o’zbek va ingliz tillarida). Abstrakt maqolaning maqsadi, metodologiyasi va natijalarini qisqacha ifodalashi kerak.

Adabiyotlar ro’yxati 5 sahifadan oshmasligi lozim.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo’lishi mumkin) 1500 so’zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so’ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo’limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to’q bo’yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o’zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tillarda yozilgan bo’lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola sarlavhasidan keyin sahifaning o’ng chetida muallifning ism-familiyasi yozilib, oxiriga yulduzcha (*) ishorasi

qo'yiladi va sahifa pastida muallif haqida quyidagi qisqa ma'lumotlar beriladi: F.I.O., ilmiy daraja va unvon; ish joyi; e-pochta va ORCID ID (raqami).

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – *yotiq*, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida ( ) satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [ ] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satrboshidan, boshqa barcha qatorlari abzasdan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

6.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

7.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011. *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011(a), 99]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Vohidov, Rahim va Husniddin Eshonqulov. 2006. *O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi*. Toshkent: Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va Eshonqulov 2006, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Navoiy ijodida Ya'juj-Ma'juj obrazi." *Alisher Navoiy va XXI asr*, Shuhrat Sirojiddinov muharrirligida, 130 – 133. Toshkent: Mashhur-press.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 131]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL.
Foydalanilgan sana.

Adizova, Iqboloy. 2020. *Thinker poetess of the East*. Germany:
Lambert Academic Publishing. <https://www.lap-publishing.com/>. 12.07.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Adizova 2020, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar:
Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek
matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti.
<http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 1987, 19-hujjat]

7.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni:
maqola sahifalari.

Alimuhamedov, Rixsitilla. 2018. "Qadimgi turk-moniy adabiyoti."
Oltin bitiglar 1: 65 – 76.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Alimuhamedov 2018, 70]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Saddi Iskandariy" dostonidagi adabiy ta'sir va o'ziga xoslik masalasi xususida." *O'zbekistonda xorijiy tillar* 3: 229 – 235. doi: 10.36078/1596780050.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 231]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?." *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Sobirov, Ergash va Akmal Kenjayev. 2010. "Milliy qadriyat va globallashuv". *New York Times*, 27.02. <http://www.nytimes.com/28/us/28health.html>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sobirov va Kenjayev 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

IZOHLAR

Ushbu son “Oltin bitiglar” tahririyatida sahifalandi.
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi 103-uy.
e-mail: goldenscripts@gmail.com
Tel.: +99894 697-97-04
Bosishga 30. 03. 2022-yilda ruxsat etildi
Qog'oz bichimi 70x100 1/16/.
nashriyot bosma tabog'i: 8

Jurnal 2017-yil 26 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan № 0940 raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga kiritilgan.
Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi.

“Mashhur-Press” bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma №0440 Adadi 300 dona.
Bosmaxona manzili:100129 Toshkent, Markaz 15, 1-uy. Tel.: +99890 900 75 77,
+99894 659 94 62